

Documente în ascunziș

Sándor Balogh

Introducere

Numeroase motive pot cauza ascunderea unui document manuscris sau tipărit. Este posibil ca acesta să fie pur și simplu acoperit de un strat de depuneri care îl face ilizibil. Așa-numita curățare uscată cu bureți, radiere sau perii de finețe diferită, reprezintă adesea o soluție. Curățarea umedă presupune utilizarea apei și, în caz de nevoie, a unor substanțe chimice. Amploarea intervenției depinde de starea materialului, de gradul de contaminare, de intenția de a preveni degradarea ulterioară și, eventual, de pregătirea pentru prezentare, adesea pentru digitizare. O etapă obișnuită în munca restauratorului hârtie este separarea foilor alipite, contaminate cu mușcegai, operație care necesită umectare cu un amestec alcool-apă, comprese cu gel, consolidare profilactică, utilizarea unor enzime și răbdare nemărginită (foto 1). Un caz extrem de contaminare a fost cel al documentelor cadastrale din colecția Arhivelor orașului Budapesta, care prezentau depuneri groase de fecale. În 1944-1945, în timpul asediului Budapestei, soldații Armatei Roșii au câmpat în clădirea care adăpostește arhivele. „Contaminarea” mai grosieră a fost îndepărtată cu un bisturiu într-o nișă cu exhaustare (foto 2), urmată de un test de solubilitate a cernelurilor și de măsurarea acidității documentelor. Pentru dizolvarea sau estomparea petelor mai persistente a fost aplicat un tratament cu o spumă bătută cu pensula din săpun cu fiere de bou¹ și sulfat de alcool gras, ceea ce a impus clătiri repetate cu apă. Documentele neutralizate cu hidroxid de calciu au fost uscate, apoi înțeleiate cu soluție de metilceluloză 2% în scopul consolidării. După presare, la final, s-a realizat consolidarea rupturilor. Caracteristic tratamentelor apoase este mirosul neplăcut al impurităților „reînviată” brusc, astfel încât pe parcursul întregii intervenții a fost necesară purtarea nu doar a mănușilor nitril, ci și a măștii faciale care să acopere nasul și gura.

¹ Săpun obținut din fiere de bou; se utilizează în mediu apos pentru îndepărtarea depunerilor, grăsimii, amidonului, petelor de sânge de pe textile și hârtie. Acțiunea detergentă a bilei bovine se bazează pe proprietatea emulgatoare a sărurilor acizilor biliari pe care îi conține. Este disponibilă ca produs de curățare de uz casnic și în farmacii, de exemplu, în Germania, la Blücher-Schering & Co. Lübeck. <https://de.wikipedia.org/wiki/Gallseife> (08.01.2025).

Ascunse în mod deliberat

Un document devine criptic dacă este codificat sau, așa cum s-a întâmplat în cazul scrisorii lui Sándor Petőfi, aflată în colecția Muzeului Literaturii „Petőfi” (PIM) din cadrul Centrului Colecțiilor Publice Muzeul Național Maghiar (MNM KK)², a fost hașurată cu stiloul însuși de poet într-o asemenea măsură, încât textul inițial a devenit ilizibil (foto 3).

Ascundere deliberată se consideră și introducerea unui document scris sau tipărit într-o amuletă³, într-o capsulă a timpului, în fundația clădirilor sau cheia de boltă. Aceste procedee vizează în mod clar păstrarea documentului, iar actele, desenele, precum și ziarele și monedele din momentul ascunderii, plasate în capsule ale timpului, cilindri de metal sau de sticlă, reprezintă mesaje pentru viitor. Descoperirea lor este aproape întotdeauna legată de renovarea unei clădiri și este adesea accidentală.

Capsule vechi ale timpului, datând chiar și din Evul Mediu, conțin documente care înregistrează date din momentul creării lor. În principiu, aceste documente erau introduse în ziduri sau îngropate în fundații, dar și în crucea cupolei bazilicii din Esztergom a fost găsit un cilindru de cupru conținând documente introduse în august 1845, care consemnau lucrările de construcție. 176 de ani mai târziu, cu ocazia renovării domului, cilindrul a fost extras și deschis cu ajutorul restauratorilor. Pergamentul rulat documenta istoricul construcției bazilicii și a instalării crucii, în timp ce în interiorul cilindrului, un alt document cu margini aurite, design decorativ și coperti de mătase consemna lista membrilor din 1845 ai Arhiepiscopiei de Esztergom.⁴

Piatra de temelie a Colegiului Reformat din Târgu Mureș a fost descoperită cu ocazia renovării clădirii. Lada sculptată din piatră, cu inscripții, a fost deschisă de specialiștii Muzeului Județean Mureș în 22 noiembrie 2021 și conținea, pe lângă documentele rulate din cei doi cilindri

² Scrisoarea lui Sándor Petőfi către Johanna Pákh, Vilma Pákh și Amália Toperczer. Colecția Muzeului Literaturii Petőfi MNM KK, nr. inv.: P.60.

³ B. Perjés Judit – B. Kozocsa Ildikó: Egy török kori amulett restaurálása, *Tanulmányok Budapest Múltjából* XXXI. Budapest, 2003, 263-269. (23.12.2024).

⁴ <https://www.magyarokurir.hu/hirek/ct-vizsgalat-is-segitette-az-esztergomi-bazilika-keresztjeben-176-evig-orzott-idokapszula-feltarasat> (27.12.2024).

intacți de cupru și de sticlă, și ediții din momentul depunerii (1908) ale ziarelor locale și din Budapesta, respectiv diferite monede: câte o monedă de douăzeci, zece, cinci, două și o coronă, precum și monede de fillér de aceeași valoare.⁵

Cilindrul de oțel al capsulei timpului găsită în 2023, în fundația Colegiului Székely Mikó din Sfântu Gheorghe s-a corodat atât de tare, încât au supraviețuit doar fragmente din documentele pe care le conținea.⁶

Cazul capsulei din cheia de boltă a Teatrului de Stat din Oradea, găsită în timpul renovării din 2010, a avut o soartă mai norocoasă. În acest caz, cilindrul metalic a fost așezat în podestul scării foaierei interioare al teatrului, după încheierea lucrărilor, fiind acoperit cu o placă din marmură roșie. Conținutul său, constând din pergamentul deteriorat al „Certificatului de depunere a cheii de boltă” și documente de hârtie mușcate și fragile, a fost restaurat în atelierul de restaurare al Bibliotecii Naționale Széchényi.⁷

În 2015, în timpul renovării unei case de raport din apropierea Parlamentului din Budapesta, la demolarea unui perete fals ridicat înaintea unui perete despărțitor, în golul din spatele acestuia, s-au descoperit documente din 1944 pe întreaga lățime și înălțime a peretelui. Cele peste 7000 de fișe de date găsite în nișă au fost emise la ordinul Biroului Comisarului pentru Locuințe al Orașului Budapesta și Împrejurimi și conțineau informații cu privire la proprietarii de locuințe, religia și originea lor. Au fost ascunse după zid, probabil, în timpul asediului, chiar de către cei din birou.⁸ La sfârșitul lui ianuarie 2024, cu ocazia renovării unui alt apartament din aceeași clădire, în timpul demolării unui perete inutil, au fost găsite noi documente. La sfârșitul lunii martie, s-a constatat că un perete comun dintre două camere era de fapt un perete dublu, iar golul dintre ele conținea alte surprize, în număr și mai mare.⁹ Cele 12.000 de documente colectate din locații foarte apropiate sunt păstrate la Arhivele orașului Budapesta.

„Comorile” bibliotecii franciscane din Șumuleu Ciuc, considerate pierdute, au fost descoperite în 1980 și 1985.¹⁰

Sub statuia Mariei și într-o nișă zidită a ferestrei refectoriului, au fost găsite cărți ascunse de franciscani în perioada 1944-1948. Descoperirea a inclus 50 de manuscrise și 12 tipărituri, inclusiv codice manuscrise pe pergament, datând din secolele XV-XVI, o parte din manuscrisele lui Kájoni și celebrele drame școlare din secolul al XVIII-lea de la Șumuleu. La 11 aprilie 1985, la inițiativa istoricului de carte și muzeografului Erzsébet Muckenaupt, în colaborare cu directorul pensionar al muzeului, János Pál, și cu părintele franciscan József P. Márk, 123 de cărți vechi au fost recuperate din zidurile refectoriului mănăstirii franciscane din Șumuleu. În procesul de prelucrare au fost identificate 84 de incunabule, zece tipărituri din secolul al XVI-lea și opt din secolul al XVII-lea, precum și nouă volume de manuscrise (inclusiv manuscrisele lui Kájoni). Din nefericire, umiditatea infiltrată din ziduri și din sol a provocat degradări biologice și chimice grave documentelor recuperate. Dezinfecția și restaurarea acestora a durat ani.¹¹

La 28 aprilie 1998, la Gyöngyös, în timpul lucrărilor de demolare a sacristiei și a scării turnului bisericii franciscane, au fost găsiți aproximativ 3 metri cubi de documente. În total, 302 tipărituri vechi și documente de arhivă; manuscrise individuale și legate în volume, tabulae, protocoale, corespondență cu provincia, registre, liste de clerici. Printre acestea se afla mândria vechii bibliotecii, Biblia Schöffner-Fust, tipărită în 1462. În 1950, conducătorii mănăstirii din Gyöngyös, au ascuns cu ajutorul novicilor cele mai valoroase obiecte ale bibliotecii și arhivei, precum și câteva obiecte liturgice importante, înzidindu-le sub scări, pentru a evita naționalizarea.¹²

Palimpsest¹³ și fragment¹⁴

Un tip special de document ascuns, fie el scris sau tipărit, este cel inclus într-un alt document similar. Materiei prime i se conferă o nouă funcție prin utilizare secundară, aceasta devenind suportul unui alt document. Motivul schimbării rolului este inactualitatea conținutului textului inițial care își pierde valabilitatea, dar suportul scump este reutilizat.

⁵ <https://reformatus.ro/hirek/1908-idokapszula-marosvasarhely-reformatus-kollegium-alapko> (28.12.2024).

⁶ <https://maszol.ro/belfold/Tobb-mint-150-eves-idokapszulat-talaltak-a-sepsiszentgyorgyi-Szekely-Miko-Kollegiumban> (27.12.2024).

⁷ Tóth Zsuzsanna: A Zárkő restaurálása. / Restaurarea „pietrei de încheiere”. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek / Revista Restauratorilor Maghiari din Transilvania* 18. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2018, Haáz Rezső Múzeum, 7-14. / 81-85.

⁸ <https://holocaust.archivportal.hu/hu/temak/budapest-es-kornyekelakasugyi-kormanybiztosa> (27.12.2024).

⁹ <https://www.szombat.org/hirek-lapszemle/61-kilogrammnyi-dokumentum-kerult-elo-a-veszkorszakbol-egy-lakasfelujitasnal> (27.12.2024).

¹⁰ Benedek Éva – Muckenaupt Erzsébet: A mikházi ferences templomból előkerült könyvek állagmegóvása, helyreállítása. *Isis – Erdélyi Ma-*

gyar Restaurátor Füzetek 5. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, 2006, Haáz Rezső Múzeum, 92-101.

¹¹ Pentru descrierea detaliată a restaurării, vezi: Benedek – Muckenaupt 2006.

¹² <https://archivum.ferencesek.hu/index.php?modul=dokumentumok&ut=02%20K%F6nyvt%E1r%2F05%20R%E9gi%20ferences%20k%F6nyvt%E1rak&behiv=02%20K%F6nyvt%E1r%20Gy%F6ngy%F6s%F6n.htm> (27.12.2024).

¹³ Pergament reutilizat pentru scris, din ‚palin’ (din nou în lb. greacă) și ‚psao’ (a răzui în lb. latină).

¹⁴ Fragment, rămășiță, derivat din latinescul ‚frangere’, ‚fractum’. Din punct de vedere paleografic (istoria scrisului) și codicologic (studiul cărților manuscrise, al codicelor), termenul *fragment de scriere* acoperă cel mai exact sensul.

Palimpsestul, cunoscut și sub numele de *codex rescriptus* (codice rescris), este un manuscris al cărui text original a fost răzuit sau acoperit prin lipire, netezit, iar suportul reutilizat. Datorită suportului costisitor, acest fenomen era frecvent din antichitate, iar în Evul Mediu textele grecești clasice au fost înlocuite cu evangheliile și textele religioase creștine. Textele inițiale devin lizibile, în principal, prin intermediul fotografiei în infraroșu, cum a fost cazul operelor lui Cicero, dar și al *Codex Ephraemi Rescriptus* și al *Syrus Siniaticus*.¹⁵ Speranța de a regăsi un manuscris clasic, considerat pierdut pentru totdeauna, apare astfel din când în când. Potrivit surselor antice, Sofocle a scris 120 de piese de teatru, dintre care 7 au supraviețuit integral.

Codicele deteriorate, scoase din uz, erau utilizate frecvent ca material de legare a cărților tipărite. Velinul scris a fost utilizat la scară largă ca material de legare odată cu răspândirea fabricării hârtiei. Foile de pergament ale codicelor erau, de obicei, gratuite sau foarte ieftin la dispoziția legătorilor de cărți, și erau aproape indestructibile. Astăzi, colecțiile vechi din bibliotecile și arhivele noastre dețin multe cărți și documente legate în astfel de fragmente.

Regele Gustav I al Suediei (domnitor între 1523 și 1560) a reformat administrația și sistemul fiscal, iar trezoreria regală a început să păstreze registrele fiscale în format legat. Materialul pentru legătură provenea din perioada 1540-1630 de la codicele mănăstirilor și ale altor instituții ecleziastice catolice, desființate odată cu declararea luteranismului ca religie de stat. Registrele fiscale locale au fost, de asemenea, legate, copertile acestora fiind în mare parte pagini din cărțile liturgice ale parohiilor locale. Prelucrarea în masă a acestor documente dispărute a început în 1930, iar până în 2004 au fost descrise 22.500 de fragmente, provenite din 6.000 de codice.¹⁶

Unul dintre cele mai importante monumente ale limbii maghiare este Fragmentul de la Königsberg și Fâșiile sale¹⁷, găsite într-o legătură de carte și în mare parte pierdute din nou. Monumentul limbii maghiare a fost descoperit în 1863 la Königsberg, Prusia în acea perioadă, fiind descris și denumit de Ferenc Toldy. Este rămășița unui manuscris mai mare în limbile maghiară și latină, datând de la mijlocul secolelor XIV-XV. Fragmentul și Fâșiile supraviețuiesc în forma lor actuală în legătura unui codice, datând inițial din secolul al XIII-lea, dar conținând mai multe completări ulterioare. Fragmentul a fost folosit ca maculatură a volumului, în timp ce fâșiile au fost lipite pe cotorul codicelui, între nervuri, ca o bandă de întărire pentru a ține laolaltă corpul cărții și coperta. În timpul

bombardamentelor sovietice din cel de-al Doilea Război Mondial, în încercarea de a salva materialul bibliotecii, mărturiile au fost direcționate către alte colecții, fiind mult timp pierdute. Abia în 1984 au fost identificate în biblioteca Universității Torun din Polonia, dar se păstrase doar fragmentul, Fâșiile și codicele în care sunt incluse fiind latente într-o locație necunoscută și nu putem exclude nici posibilitatea distrugerii lor.¹⁸

Pe baza necesarului de carte al instituțiilor medievale, profesorul László Mezey, fondatorul grupului de cercetare *Fragmenta Codicum*¹⁹, a estimat la 55.000 numărul cărților în Ungaria medievală. În prezent, numărul de codice medievale cunoscute în Ungaria este mai mic de 200. Deși fragmentele nu înlocuiesc pe deplin codicele distruse, cele care pot fi asociate cu Ungaria medievală oferă dovezi concrete privind circulația în Ungaria a unui anumit gen, autor, operă, stil sau curent de idei.

Colectarea materialului începe în depozitele bibliotecilor, de unde cărțile, legate în pagini de codice, sunt trimise la atelierul de restaurare. Restauratorul separă cartea de fragment și o pune la dispoziția cercetătorilor împreună cu fragmentul de codice restaurat.

Plasarea fragmentelor într-un context cultural-istoric implică o sarcină codicologică. În paralel, textul este datat și conținutul său este definit: sunt identificate genul, autorul și opera. Scopul principal al cercetării fragmentelor este de a descoperi noi surse referitoare la istoria civilizației maghiare. Întrebarea fundamentală este dacă codicele de odinioară a fost sau nu creat în Ungaria.

Instituția gazdă a echipei de cercetare este Biblioteca Națională Széchényi, care primește cu plăcere fragmente de codice medievale din pergament sau hârtie. Acestea sunt înregistrate în baza de date a fragmentelor, accesibilă tuturor. Cele mai mari șanse de a găsi un fragment de codice într-o legătură de carte le are conservatorul și restauratorul de carte și hârtie, al cărui aport poate îmbogăți colecția de surse referitoare la cultura noastră medievală de literatură și carte.

Fragmente de codice în legături de carte

Legată în piele de vițel maro și decorată în timbru sec, prima copertă a cărții era complet desprinsă, pielea de pe cotor fiind și ea deteriorată și separată de blocul cărții.²⁰ În cursul examinării inițiale, s-a constatat prezența unor fragmente de pergament manuscris în legătura cărții, tipărite pe hârtie, folosite de legătorul de odinioară pentru a întări legătura în deschiderea cărții și pe oglinda interioară a celor două coperte, ca o contracarare tensionare indusă de copertile de piele. În urma consultării cu proprietarul

¹⁵ <https://lexikon.katolikus.hu/P/palimpszeszt.html> (28.12.2024).

¹⁶ Madas Edit: *Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae. Aetas, Történettudományi folyóirat*, 23. évf. 1. sz. Szerk. Vukman Péter, Szeged, 2008, 101-115.

¹⁷ Descrierea detaliată în: Molnár József – Simon Györgyi: *Magyar nyelvemlékek*. Budapest, 1980, Tankönyvkiadó, 51-56.

¹⁸ https://nyelvemlekek.oszk.hu/ism/koenigsbergi_toeredek_es_szalagjai (29.12.2024).

¹⁹ Datele de contact ale grupului de cercetare: fragmenta@oszk.hu.

²⁰ Joannes Annius Viterbo: *Berosi sacerdotis chaldaici...*, Antwerpen 1552, cota: Spr X. 249, Landesbibliothek Oldenburg.

cărții (Landesbibliothek Oldenburg), s-a decis îndepărtarea fragmentelor de pergament scris și depozitarea lor separată. După umectare cu un amestec alcool-apă în proporție de 50%, fragmentele au fost desprinse cu succes de pe suporturi.²¹ Pentru înlocuirea pergamentelor îndepărtate a fost utilizată hârtie turnată. Nervurile rupte și slăbite au fost completate și consolidate cu fire de cânepă desfăcute din sfoară, lipite și cusute. După ce nervurile au fost trecute prin canalele scoarței și capetele desfăcute în evantai au fost fixate, cotorul a fost reînclieat. După lipirea completărilor de piele, bucățile de piele originală ale copertei au fost puse la loc. Fragmentele de pergament îndepărtate, curățate și presate au fost plasate între folii Melinex prin sudare cu ultrasunete, fixând documentul în câte un punct și asigurând astfel aerisirea lui.²²

În procesul de restaurare a unei legături din piele, deteriorată în mod similar, fragmentele de pergament folosite pentru consolidare au fost înlocuite după îndepărtare cu benzi de pergament alb. Cele 2 bucăți fragmentare de pergament extrase din deschiderea cărții se potriveau perfect, iar coloana rezultată facilitează identificarea textului scris și a codicelui original (foto 4-5).²³

Îndepărtarea automată a fragmentului manuscris nu este întotdeauna recomandată. Aceasta poate provoca daune din cauza fragilității sau a stării slăbite a materialului, ducând poate chiar la distrugerea fragmentului. Este întotdeauna recomandată evaluarea necesității și amplitudinii intervenției. Adesea, fragmentul de pergament a fost lipit de cotor pentru a consolida legătura dintre nervuri sau cea dintre cotor și coperti, alteori constituia baza capitalbandului, contopindu-se efectiv cu suportul în urma lipirii. Separarea incorectă, ca urmare a intervenției neprofesioniste și pripite, poate duce la ruperea fragmentului, ilizibilitatea textului și despicarea pergamentului, astfel încât textul să rămână parțial sau integral pe coperta de lemn sau pe cotor. În astfel de situații, șansele ca cele două părți să fie reunite fizic sunt minime.

Ca moment rar în istoria restaurării și în istorie, în general, s-a întâmplat în 1988 ca foile codicelui *Quedlinburger Itala*²⁴, îndepărtate în mod necorespunzător, să reunească restauratori din ambele Germanii într-un proiect comun.²⁵ În 1619, legătorul de cărți Asmus Reitel a

folosit paginile de pergament ale unei Biblii din secolul al V-lea ca maculatură pentru legarea registrului de conturi al mănăstirii din Quedlinburg. Între 1865 și 1887 mai multe fragmente ale lucrării au fost descoperite în diverse legături și detașate astfel încât cea mai mare parte a cernelii a rămas pe coperta de hârtie (!). Cele șase foliouri din Cartea Regilor, dintre care patru sunt decorate cu miniaturi, sunt cele mai vechi foi ilustrate din Biblie. Fragmentele au fost așezate câte două între plăci de sticlă de 50 × 39 cm, lipite cu pânză de legătorie, prinse într-un cadru de lemn și agățate. Erau păstrate mai întâi în Biblioteca Regală din Berlin, apoi, după 1945, originalele au fost transferate la Biblioteca de Stat Germană din Berlinul de Est (RDG), în timp ce „amprenta” a fost transferată la Biblioteca de Stat Prusacă din Berlinul de Vest (RFG).²⁶ După aproximativ patruzeci de ani în care au fost păstrate în seif, pe plăcile de sticlă s-au creat depuneri și micelii de fungi. Acest fapt a constituit ocazia pentru restauratorii din Est să își invite colegii din Vest la consultații în vederea unei soluții de salvare a patrimoniului cultural comun. După mai multe reuniuni și investigații, s-a ajuns la păstrarea plăcilor de sticlă și asigurarea ventilației și aerului condiționat, măsuri adecvate pentru a reduce riscurile. A fost nevoie de doar doi ani pentru ca „amprenta” și originalele, ca și cele două state germane să fie reunite, însă îndepărtarea fragmentelor, departe de a fi reușită, nu a mai putut fi corectată.

Din foi de incunabul, copertă de carte

Lucrarea în două volume a astronomului danez Tycho Brahe a fost publicată în 1598, într-o legătură ornamentată din mătase verde, cu coperti aurite, reprezentându-l pe Brahe pe coperta anterioară și stema sa pe cea posterioară. Volumele au fost dedicate împăratului Rudolf al II-lea, semnate cu dedicație pentru Heinrich Julius, duce de Brunswick-Lüneburg²⁷, și se află în prezent în colecția bibliotecii Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek din Göttingen.

Ambele volume erau puternic deteriorate, într-o legătură de mătase cu marginile scâmoșate care fusese reparată în trecut, cu legăturile desfăcute. După desprinderea și îndepărtarea intervențiilor de odinioară, s-a observat că cele două coperti de hârtie ale volumului manuscris erau formate din foi cașerate. În cadrul unei întâlniri cu conducătorul departamentului de manuscrise, s-a decis ca, în

²¹ Restaurarea a fost efectuată în atelierul de restaurare al Universității Georg-August din Göttingen.

²² Melinex este un material 100% poliester, neutru din punct de vedere chimic, transparent și rezistent la îmbătrânire, asigurând cercetarea fragmentului.

²³ Cotă: 4° Bibl.I. 1658 RARA Uni.Bibl. Göttingen.

²⁴ Fragment de codice (Cod. theol. lat. fol. 485, Berlin Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz,) șase foliouri dintr-un manuscris de secol V de mari dimensiuni, decorat cu miniaturi, conținând Cartea I a lui Samuel din Vechiului Testament, tradus în latina veche (itala), probabil în anii 420 sau 430 d.Hr. la Roma.

²⁵ Fuchs, Robert – Van Issem, Renate – Oltrogge, Doris – Schenk, Getrud: Üveg vagy műanyag? a Quadlinburger Itala töredékek konzerválása a

berlini Német Állami Könyvtárban, ford.: Beöthyné Kozocsa Ildikó, *Tájékoztató, Papír- és könyvrestaurálás*, MTESZ Papír – és Nyomdaipari Műszaki Egyesület Restaurátor Szakosztály, 1991. 10. 31-41.

²⁶ Cu cote identice în ambele biblioteci: Ms.Theol. Lat. fol. 485.

²⁷ Mittler, Elmar Hrsg: Göttinger Kostbarkeiten, Handschriften, Drucke, und Einbände aus zehn Jahrhunderten, *Göttinger Bibliotheksschriften* 35, Göttingen, 2006, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 56-57. Volumul „Astronomiae instauratae mechanica, 2° Cod. Ms. philos.28” cuprinde ilustrații colorate și descrierea instrumentelor astrologice, iar cel intitulat „Stellarum octavi orbis inerrantium accurata restitutio 2° Cod. Ms. philos.28a” conține descrieri, măsurători, tabele manuscrise.

măsura posibilităților, foile care păreau să aparțină unui incunabul să fie scoase și înlocuite cu hârtie similară cu cea originală.²⁸

Mai întâi, învelitoarea de mătase a fost supusă analizei pentru a-i verifica rezistența la desprindere, precum și rezistența culorii la umezire, apoi, drept urmare a unor rezultate satisfăcătoare, mătasea putea fi desprinsă cu grijă de legătură. Petele gălbui de pe copertă indicau clei, dar testul Biuret²⁹ nu a confirmat în mod cert tipul adezivului. Din moment ce puteau fi folosite mai multe tipuri, separarea paginilor din coperta de carte a avut loc prin spălare, folosind un complex de enzime pancreatice.³⁰ Rezultatul a constat în 20 de foi ale unui incunabul, pe baza indicațiilor oferite de structura tiparului, omiterea și colorarea ulterioară a inițialelor ornamentale și utilizarea cuvintelor de gardă, dar numai identificarea filigranelor³¹ prezente pe câteva foi a oferit certitudine. Filigranul cu petale de flori, cu unele cazuri în care crucea din interior lipsea, se găsește în catalogul filigranelor sub numărul 6605.³² Pe baza acestor informații, hârtia filigranată a fost folosită în perioada 1470-80 în tipografiile din Nürnberg, Augsburg, Milano, Ulm, Bale, Esslingen, Mayence, Reutlingen și Strasbourg. Volumul este o Biblie latină (*Biblia Latina*), publicată la Reutlingen de Jean Otmar și la Strasbourg de Jean Mentell, iar filigranul găsit prezintă o mai mare asemănare cu acesta din urmă. După restaurare, a fost confecționată o cutie specială pentru depozitarea celor două volume restaurate și a foilor de incunabul. Cutia de depozitare pliabilă, personalizată, are în interiorul capacului o deschidere tip acordeon unde poate fi introdusă mapa care conține foile de incunabul. Cele două volume restaurate,

²⁸ Restaurarea a fost efectuată de autorul acestui studiu.

²⁹ Metodă de detectare a cleiului animal (proteină); se adaugă 1-2 ml de soluție de hidroxid de sodiu dizolvată în apă fierbinte la materialul supus testării, urmată de picurarea unei soluții diluate de sulfat de cupru într-o cantitate care să dizolve precipitatul rezultat, culoarea albastru-violet indicând prezența cleiului animal. Kastaly Beatrix: *Ragasztóanyagok a könyvkötésben, könyv- és papírestaurálásban*. Budapest, 1991, Országos Széchényi Könyvtár, 11.

³⁰ Pancreatina este un amestec de mai multe enzime digestive produse de celulele exocrine ale pancreasului porcine. Este o protează cu spectru larg formată din amilază, tripsină, lipază, ribonuclează și protează. Această combinație de enzime permite hidroliza proteinelor, amidonului și grăsimilor. Pentru a utiliza enzima selectată, trebuie reglată temperatura băii și pH-ul, adică nivelul de aciditate al apei utilizate pentru spălare. De obicei, 30 de minute sunt suficiente pentru separare, urmate de mai multe clătiri în apă.

https://www.sigmaaldrich.com/HU/hu/product/sigma/p7545?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=8809292871&utm_content=92742092070&gad_source=1&gclid=EAlaIqOBChMI4dOguL7SigMVtJODbx3uDC_tEAMYASAAEgLUpfD_BwE (31.12.2024).

³¹ Filigranul este creat în timpul producerii hârtiei prin formarea unui simbol, text, formă sau combinația acestora din fire de sârmă atașate la sită, motiv pentru care hârtia va fi mai subțire și mai transparentă în acele locuri. Filigranul este inserat de producător, proprietarul fabricii de hârtie, și are rolul de a marca produsul, de a-i asigura unicitatea, de a garanta calitatea și de a exclude concurența și falsificarea. Sunt disponibile mai multe cataloage și baze de date pentru identificarea filigranelor, care pot fi utilizate pentru a determina originea hârtiei și perioada utilizării ei.

³² Charles Moise Briquet: *Les Filigranes II.*, Princeton, 1907, A. Jullien.

cu legătură de mătase, sunt stivuite una peste alta în partea inferioară a cutiei. Cărțile nu sunt în contact direct, volumul de deasupra fiind plasat într-un fel de sertar. Astfel, oricare dintre piese este ușor de scos, fiind totuși depozitate într-o singură cutie.³³

În majoritatea cazurilor, legătorul a folosit ca maculatură o bucată de pergament sau de hârtie nevaloroasă sau neidentificabilă, un ziar sau un fragment de etichetă, dar există și excepții. Au fost descoperite colecții de cărți de joc medievale, manuscrise valoroase sau steme rare ale unei mori de hârtie.

Soarta documentelor găsite accidental în legături de carte trebuie întotdeauna dezbătută de restaurator și proprietarul cărții, gestionarul colecției. Considerarea atentă a viitorului unui asemenea document găsit, care poate deveni incomod, nu este neglijabilă.

Dacă se va păstra în locul actual:

- face parte integrantă din volum,
- caracterul original al volumului rămâne neschimbat, ceea ce aparține împreună, rămâne împreună,
- nu se va pierde,
- evidența lui nu prezintă o problemă,
- cercetătorii de fragmente îl pot consulta pe baza fotografiilor,
- nu poate fi expus,
- pentru scopuri de prezentare, există doar virtual,
- stare nealterată, cu excepția cazului în care este detașat temporar

Dacă se va păstra separat:

- trebuie asigurată coeziunea fizică, de exemplu prin ambalare, ceea ce poate constitui o problemă la depozitare,
- se va schimba caracterul original al volumului din care făcea parte,
- poate fi pierdut, rățâcit,
- este ușor de cercetat pentru cercetătorii de fragmente,
- evidența sa poate fi problematică, dacă este îndepărtat fizic de volum,
- poate fi expus, prezentat,
- poate fi deteriorat în procesul de separare.

Indiferent de decizia finală, este esențial să se documenteze fotografic documentul recuperat.

Document ascuns în cartea de felicitare a lui Petőfi

Felicitarea de 103 × 78 mm este alcătuită din patru straturi cașerate de carton rigid, și se află în posesia Arhivei de Manuscrise a Muzeului Literaturii „Petőfi” din cadrul MNMKK.³⁴ Stampa colorată de pe față reprezintă fațada unui palat clasicist, în timpanul căruia apare inscripția „Zur Aufrichtigkeit” (*Despre onestitate*). În partea de jos, scara care urcă din două direcții ajunge la balustrada balconului, aici existând un mic gol în carton. În centru, doi

³³ Restaurarea cărților și confecționarea cutiilor de depozitare a avut loc la atelierul de restaurare al Bibliotecii Universității din Göttingen.

³⁴ Nr. inv.: P.76. MNM KK Muzeul Literaturii „Petőfi”.

bărbați își strâng mâinile, înconjurați de semne ale bogăției: o masă bogat aranjată, pungi rotunde pline de monede de aur, bani care se revarsă chiar și din bufet, valet și servitori în dreapta și în stânga.

Toată lumea zâmbește și este vizibil mulțumită. Idila este puțin tulburată de faptul că imaginea are câteva incizii, de sub care iese în evidență fațada unei case. Draperia care atârână deasupra scenei proclamă cu litere mari: „Wir bleiben die Alten” (Noi rămânem aceiași). Mai jos, sub fântâna de perete, apare următoarea poezie:

„Es zeigt des Hauses Schild / Was darinn enthalten; / Es spricht mich das Bild, _ _”

(Arată blazonul casei / Ce se găsește înăuntru; / imaginea îmi vorbește, _ _)

În partea din stânga jos a cartonului, cu litere mici este dezvăluită identitatea producătorului: „Wien bei Joh. Neidl”³⁵, în partea dreaptă cifra „178” indică numărul de serie al gravurii (foto 6).³⁶

Suprafața felicitării era ușor maronie, contaminată, cu mici urme de pliure, iar colțurile erau rotunjite de la utilizare. În partea de jos, la mijloc, în zona decupajului semicircular menit să arate locul pentru deget, hârtia era mai murdară. Verso-ul este ușor contaminat, cu pete de apă și adeziv, cu lacune în partea de jos, în special la colțul din stânga, iar în colțul din dreapta jos se vede ștampila proprietarului și notarea în creion a cotei. Încleierea s-a desprins ușor de foaia de hârtie de dedesubt. Pe verso, într-o scriere atent caligrafiată, în cerneală: „Zum Andenken von A. Petrovics dem A. Dömök 1836” (*Amintire din partea lui S. Petrovics către A. Dömök 1836*). A fost dăruită în 1836 de însuși Sándor Petőfi, la vârsta de 13 ani, colegului său de școală Elek Dömök la Aszód (foto 7).³⁷ Suvenirul păstrat cu devotament a intrat ulterior în posesia fostei case Petőfi prin intermediul descendenților familiei Dömök.

Acest tip de carte, numită de felicitare, de vizită, de urări de bine sau de noroc, a fost în esență strămoșul felicitării de astăzi. Toate au în comun suportul de hârtie și o dimensiune relativ mică, de obicei conformă cu mărimea unui plic pentru scrisori. Inițial, erau realizate prin xilografură, gravură și, mai târziu, prin litografie, fiind imprimate în una sau două culori sau colorate ulterior, dar există și versiuni unicate în acuarelă și desenate. De obicei, fața reprezenta o scenă alegorică purtătoare a unui mesaj de felicitare sau sentimental și un poem tipărit, care putea fi completat pe versoul gol de un text scris de mână. Pe

cărți, mesajul era adesea în limba germană, sub formă de enigme, figuri simbolice sau limbaj criptat; limba maghiară era rar utilizată.

Restaurarea a fost realizată de autor în atelierul de restaurare al MNM KK PIM. Curățarea uscată s-a făcut cu un burete de latex³⁸, prin radiere³⁹, pH-ul la suprafața hârtiei era neutru, scrisul de mână cu cerneală fero-galică era stabil și nu se solubiliza, la fel ca și părțile colorate ale imprimării. Rupturile minore au fost fixate cu carboximetilceluloză⁴⁰ și hârtie japoneză subțire, cu fibre lungi⁴¹, pentru a preveni deteriorarea ulterioară. Examinarea foii posterioare a arătat că aceasta era ușor dezlipită, stratul de clei fiind mai subțire și mai neted decât cel al foii din față, iar umezirea cu amestec alcool și apă 50% dezvăluia slab o scriere necunoscută dedesubt. În urma consultării cu responsabilul pentru depozitul de manuscrise, s-a decis detașarea foii din spate. Operațiunea a fost considerată delicată, deoarece pe această foaie din spate se afla scrisul de mână care face din felicitarea de altfel obișnuită o relictă Petőfi. Orice intervenție trebuia să fie lipsită de riscul de a provoca daune ireversibile artefactului.

Operațiunea a început cu umezire atentă cu apă cu alcool în proporție de 50%, soluția aplicată cu o pensulă a umflat adezivul vechi, iar apoi, cu ajutorul unui bisturiu și al unei pensete, foaia posterioară a fost îndepărtată fără a provoca alte deteriorări sau pete (foto 8). Intervenția a scos la iveală o foaie scrisă de mână, pe mai multe rânduri, în limba germană, cu următorul text: „Gewidmert von Franz Emler zum Nahmenfest dem G. Sandor Petrovits” (*Dedicație de Franz Emler de ziua onomastică a lui Sandor Petrovits*) (foto 9).

„Descoperirea” a îmbogățit cercetarea cu o relictă Petőfi necunoscută înainte și a oferit, totodată, o explicație a modului în care tânărul Petrovits a intrat în posesia ei. Donatorul inițial fusese Franz Emler, un german din Cehia, fost brutar, apoi angajat al Federației de tir din Pesta⁴² și gazdă a tânărului Petőfi pe strada Zöldfa (în prezent strada Veres Pálné) nr. 16 între 1834 și 1835, în timp ce frecventa școala piaristă din Pesta.⁴³ Între băiatul de 12 ani și Emler, în vârstă de 46 de ani, pare să se fi dezvoltat o prietenie strânsă, după cum reiese din felicitarea oferită. Felicitarea de ziua numelui indică și data exactă a dăruirii. Ziua numelui era sărbătorită în această perioadă de credincioșii catolici, reprezentând ziua sfântului în numele căruia a fost botezat copilul. Petőfi era luteran și aceștia preferau să își sărbătorească ziua de naștere. Se știe sigur că ziua lui Sándor era pe 18 martie 1835, iar cu această

³⁵ Johann Josef Neidl (1776-1832) gravor austriac, comerciant de artă, a lucrat și pentru Ferenc Kazinczy, a murit la Pesta.

[https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Johann_Josef_Neidl\(06.01.2025\)](https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Johann_Josef_Neidl(06.01.2025)).

³⁶ Numărul mare de serii indică popularitatea cărții și facilita comanda ulterioară. Vezi Ivánfyné Balogh Sára: Köszöntőkártyák az empire és biedermeier korból. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei*, IX. Szerk. Jakabffy Imre, Budapest, 1966, Múzeumi Ismeretterjesztő Központ, 92.

³⁷ Elek Dömök (1824-1889?) coleg de clasă al lui Petőfi timp de doi ani la Aszód, membru al cercului său de prieteni apropiați. Fotografia provine din colecția MNMKK - Muzeul Literar Petőfi, nr. inv. P. 76.

³⁸ Burete de curățare din latex Wallmaster.

³⁹ Radieră de birou Stadler „525 B” fără PVC și latex.

⁴⁰ Soluție apoasă 4% de Tylose MH 300.

⁴¹ Kouzo 10g/nm, Ceiba.

⁴² Dienes András: *A fiatal Petőfi. A költő származása és életútja 1838 nyaráig*. Budapest, 1968, Tankönyvkiadó.

⁴³ Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi*. Első kötet, Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 162.

ocazie catolicul Franz Emler și-a surprins tânărul chiriș luteran cu o felicitare de ziua numelui.

Felicitarea a fost refolosită un an mai târziu, când proprietarul său a lipit-o, a transcris-o și a oferit-o prietenului său Elek Dömök la Aszód.

Autentificare cu filigran

Desprinderea paginii posterioare a servit, de asemenea, ca o confirmare materială a faptului că felicitarea era o relicvă autentică Petőfi. Pe foaia detașată a apărut un fragment de filigran „JWH”, care a putut fi copiat cu ușurință pe o masă luminoasă cu ajutorul unei foi subțiri de hârtie transparentă și a unui creion (foto 10).

Filigranologul Jenő Pelbárt, director al Muzeului Maghiar al Hârtiei din Dunaújváros, a identificat filigranul cu ajutorul Bazei de Date a Filigranelor din Ungaria (DM-VA).⁴⁴

Filigranul în cauză este asociat cu firma engleză Hollingworth Turkey Mill. În 1805 Finch Hollingworth a cumpărat moara de hârtie Turkey Mill de la James Whatman Jr. și a păstrat filigranul cu numele James Whatman Sr. ca marcă, apoi a transformat moara în fabrică de hârtie. În anii 1830 și 1840 producea hârtie velin de înaltă calitate. Tipografiile europene, inclusiv cele austriece o foloseau pe scară largă.

Desenul filigranului, copiat pe o foaie de hârtie arată cea mai bună asemănare cu desenele filigranelor date în perioada 1834-1839. Nu prezenta potriviri nici cu filigranul de un singur rând JWHATMAN de dinainte de 1830, nici cu cel de după 1844.⁴⁵

Producția de false relicve Petőfi a început în paralel cu dezvoltarea cultului, iar mișcarea de colectare a relicvelor a Societății Petőfi a dat impuls apariției unor obiecte „originale”. Mulți pretindeau că s-ar afla în posesia unor manuscrise, obiecte personale sau dovezi de prietenie ale poetului. Identificarea filigranului a confirmat proveniența felicitării, deoarece este extrem de puțin probabil ca cineva să folosească hârtie filigranată de epocă la falsificarea unei relicve originale.

Reconstrucția felicitării

În partea de jos a suportului original se vedeau două noduri mici cu resturi de fire albe, la 4 cm distanță unul de celălalt, iar în partea din față două găuri mici, unde firele fuseseră scoase cândva. Dacă foaia de suport acoperea nodurile, aceasta făcea inițial parte din felicitare. Printre găuri este poziționată decupajul oval cu amprente, ceea ce sugerează existența unor părți mobile ale cardului. Cercetările privind tipuri similare de felicitări au condus autorul la concluzia că, în măsura posibilităților, cele trei straturi de carton rămase, cașerate împreună, ar trebui separate.

⁴⁴ <https://filigranologia-pelbart.webnode.hu/dmva-digitalis-magyar-vizjel-adatbank/> (06.01.2025).

⁴⁵ Comunicarea lui Jenő Pelbárt.

Pensurarea cu o soluție de 50% alcool în apă s-a dovedit suficientă, făcând posibilă punerea în mișcare a elementului central cu ajutorul unei pensete și al unui bisturiu (foto 11). Am obținut un element mobil din hârtie, a cărui parte superioară este decorată cu desenul fațadei palatului. Această „coadă” îi permitea mișcare liberă, și în funcție de poziție, imaginea fațadei palatului varia între deschisă sau închisă. Următoarea problemă de soluționat era determinarea poziției inițiale a fațadei închise, și anume dacă această imagine se afla la exterior sau la interior? Decizia a fost facilitată de determinarea tipului și naturii cărții de felicitare, ceea ce a necesitat luarea în considerare a desenului, a funcționării și a textului ei.

Mesajele ascunse, micile surprize sunt însoțitoare ne lipsite la așa-numitele cărți „cu zăvor”.⁴⁶ În acest tip de carte, se făcea o creștătură într-un loc potrivit, prin care se împingea o bandă de hârtie sau ață, iar destinatarul putea citi mesajele prin mișcarea acesteia. Se puteau ascunde părți ale imaginii sau întreaga imagine și se puteau crea imagini noi trăgând de această coadă. Cele mai multe astfel de cărți au fost produse la Viena în prima jumătate a secolului al XIX-lea, obiectul fiind un produs cu caracteristici sentimentale Biedermeier. Constrângerile sociale și eticheta impuneau disciplină, dorințele rămânând ascunse, dar o anumită obrăznicie, chiar dacă implicită, putea fi permisă pe felicitări.⁴⁷ Perioada este caracterizată de tăinuire, mesaje secrete, limbaj cifrat și al semnelor, societăți secrete, semnificații și simboluri alegorice, cerneluri secrete și sertare secrete în birouri, camuflaj și deghizare, ascunderea vieții private și, desigur, poliție secretă. Aluziile ascunse, ghicitorile, descifrarea ofertelor ambigue și a poeziilor naive făceau parte din viața socială a burgheziei.

Textele stabile ale cărții de felicitare, neinfluențate de mișcarea cozii de hârtie, se regăsesc în timpanul palatului: „*Despre onestitate*” și versul „*Arață blazonul casei / Ce se găsește înăuntru; / imaginea îmi vorbește, _ _*” iar de ascundere putem vorbi doar atunci când fațada palatului este închisă. Prin tragerea cozii sau a zăvorului, se dezvăluie bogăția și textul „onest” de deasupra celor doi tineri fericiți care se strâng de mână: „*Noi rămânem aceiași*”. Aceasta este o traducere subtilă și prudentă a maximei originale germane, care spune de fapt: „Und wirft der Arsch auch Falten, wir bleiben doch die Alten”.⁴⁸

„*Ha rancos is két fenék, / A barátság: menedék*”
[„*Și când riduri are-un dos, / prietenia-i adăpost.*”]⁴⁹
sau

⁴⁶ Böhrer, Günther: *Sei glücklich und vergiß mein nicht, Stammbuchblätter und Glückwunschkarten*. München, 1973, Bruckmann, 78.

⁴⁷ Horváth Hilda: Időutazás. In Veres Mari (szerk.): *A reformkor művésze. Iparművészet: a polgári otthon tárgyai*, Budapest, 2023, Vince Kiadó, 11-42.

⁴⁸ <https://www.aphorismen.de/zitat/57129> (06.01.2025).

⁴⁹ Traducere de Imre Wirth.

„S bár ráncos is valagunk, / de barátok maradunk.”
[„Noi prieteni rămânem, / chiar de fund ridat avem.”]⁵⁰

Proverbul vorbește cu o sinceritate remarcabilă despre prietenia eternă, care este o bogăție în sine. Zicala se folosește și astăzi în limba germană și este o expresie tipică în felicitări la aniversările prietenilor și familiei, precum și pe multe cărți poștale și felicitări vechi. Rămâne un mister când și cine a înlocuit și a lipit elementele inițial mobile ale felicitării. Astfel, decizia corectă este de a păstra forma pe care obiectul o avea ca relicvă Petőfi la momentul intrării în colecție. Chiar dacă ar fi greșit din punctul de vedere al istoriei felicitărilor, Muzeul Literaturii „Petőfi” din cadrul MNM KK nu este în primul rând un muzeu al cărților. Foaia descoperită în spatele felicitării este acum unită printr-o filă de hârtie cu cardul care păstrează rândurile scrise de poet, și a fost realizată o copie de reconstituire care prezintă aspectul original al felicitării cu zăvor (foto 12-13).

Concluzii

Fără intervenția și munca profesională a restauratorului, aceste documente ascunse nu ar putea deveni surse cercetabile.

Fragmentele trebuie tratate cu responsabilitate și soarta lor ulterioară trebuie luată în considerare înainte de a decide îndepărtarea sau lăsarea lor în locul lor original.

Să lăsăm starea artefactului, proprietarul său și expertiza să decidă.

Fiecare fragment aparține istoriei obiectului.

Tehnicile de legare, analiza materialelor, deteriorările cauzate de utilizare, depunerile, inscripțiile, istoria obiectului sunt toate un set de informații, depinde de noi să le citim.

Și restauratorul poate face cercetare...

Imaginile au fost realizate de autor (1, 3-7, 9, 11, 15), respectiv Csaba Gál (8, 10, 12-14) și Klára Tóbi (2).

BIBLIOGRAFIE

- B. PERJÉS, Judit – B. KOZOCSA, Ildikó (2003): Egy török kori amulett restaurálása. *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXI*. Szerk. Holló Szilvia Andrea, Budapest, Budapesti Történeti Múzeum, 263-269.
- BENEDEK, Éva – MUCKENHAUPT, Erzsébet (2006): A mikházi ferences templomból előkerült könyvek állagmegóvása, helyreállítása. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek* 5. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum, 92-101.
- BÖHMER, Günther (1973): *Sei glücklich und vergiß mein nicht, Stammbuchblätter und Glückwunschkarten*, München, Bruckmann.
- DIENES, András (1968): *A fiatal Petőfi. A költő származása és életútja 1838 nyaráig*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- FUCHS, Robert – VAN ISSEM, Renate – OLTROGGE, Doris – SCHENK, Gertrud (1988): Glas oder Kunststoff? Zur Konservierung der Italafragmente der Deutschen Staatsbibliothek in Berlin (DDR). *Restauro*, 96.4 (1988). 285-291. Üveg vagy műanyag? A Quedlinburger Itala töredékek konzerválása a berlini Német Állami Könyvtárban. Ford. Beöthyne Kozocsa Ildikó, *Tájékoztató, Papír- és könyvrestaurálás*, 1991. 10. MTESZ Papír – és Nyomdaipari Műszaki Egyesület Restaurátor Szakosztály, 31-41.
- MITTLER, Elmar Hrsg. (2006): Göttinger Kostbarkeiten, Handschriften, Drucke, und Einbände aus zehn Jahrhunderten. *Göttinger Bibliotheksschriften* 35, Göttingen, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, 56-57.
- HATVANY, Lajos (1967): *Így élt Petőfi*. Első kötet. Budapest, Magvető Kiadó.
- HORVÁTH, Hilda (2023): Időutazás. In Veres Mari (szerk.): *A reformkor művészete. Iparművészet: a polgári otthon tárgyai*, Budapest, Vince Kiadó, 11-42.
- IVÁNFYNE BALOGH, Sára (1966): Köszöntőkártyák az empire és biedemeier korból. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei IX*. Szerk. Jakabffy Imre, Budapest, Múzeumi Ismeretterjesztő Központ, 81-96.
- KASTALY, Beatrix (1991): *Ragasztóanyagok a könyvkötésben, könyv- és papírrestaurálásban*. A könyv- és papírrestaurátor tanfolyam jegyzetei, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár.
- MADAS, Edit (2008): Fragmenta codicum in bibliothecis Hungariae, *Aetas*, 23. évf. 1. szám. Szerk. Galamb György, Szeged, 101-115.
- MOLNÁR, József – SIMON, Györgyi (1976): *Magyar nyelvemlékek*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- TÓTH, Zsuzsanna (2018): A Zárkő restaurálása / Restaurarea „pietrei de închidere”. *Isis – Erdélyi Magyar Restaurátor Füzetek / Revista Restauratorilor Maghiari din Transilvania* 18. Szerk. Kovács Petronella, Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum, 7-14 / 81-85.

Sándor Balogh

Restaurator carte și hârtie

MNM KK Muzeul Literaturii „Petőfi”

1053 Budapest, Károlyi utca 16.

Tel.: +36-1-317-3611/200

E-mail: balogh.sandor@pim.hu

⁵⁰ Traducere de Dániel Puskás.

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1. Document alipit din cauza contaminării cu mucegai
Foto 2. Document ascuns datorită depunerilor
Foto 3. Scrisoarea lui Petőfi, devenită ilizibilă
Foto 4. Fragment de codice în deschiderea blocului de carte
Foto 5. Fragment de codice între folii Melinex
Foto 6. Cartea de felicitare a lui Petőfi
Foto 7. Versoul cărții de felicitare cu rândurile scrise de poet
Foto 8. Dezlipirea părții posterioare
Foto 9. Versoul original cu scrierea lui Franz Emler
Foto 10. Copia filigranului pe masa luminoasă
Foto 11. Desprinderea foilor felicitării
Foto 12. Cardul cu zăvor, cu coada de hârtie eliberată
Foto 13. Cardul lui Petőfi cu fața originală

Traducere: Emese Sárándi